

Magdalena Dróżdż-Korbyla
Justyna Walenta

*Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Instytut Chemii i Ochrony Środowiska
42-201 Częstochowa, al. Armii Krajowej 13/15
e-mail: m.korbyla@wsp.czyst.pl*

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE W ŚWIADOMOŚCI UCZNIÓW GIMNAZJÓW NA TERENIE PROJEKTOWANEGO JURAJSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Streszczenie: Celem badań była próba oceny świadomości ekologicznej i postaw młodzieży szkolnej terenu projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego. Wyniki badań uzyskano w oparciu o kwestionariusz wywiadu, przeprowadzonego w listopadzie 1999 r., wśród 131 uczniów dwóch gimnazjów – w Janowie i Olsztynie. Badania wskazują, że właściwa edukacja ekologiczna społeczeństwa gmin Janów i Olsztyn, jest najbardziej efektywnym sposobem przygotowania mieszkańców do zaakceptowania wprowadzenia na tym terenie Jurajskiego Parku Narodowego.

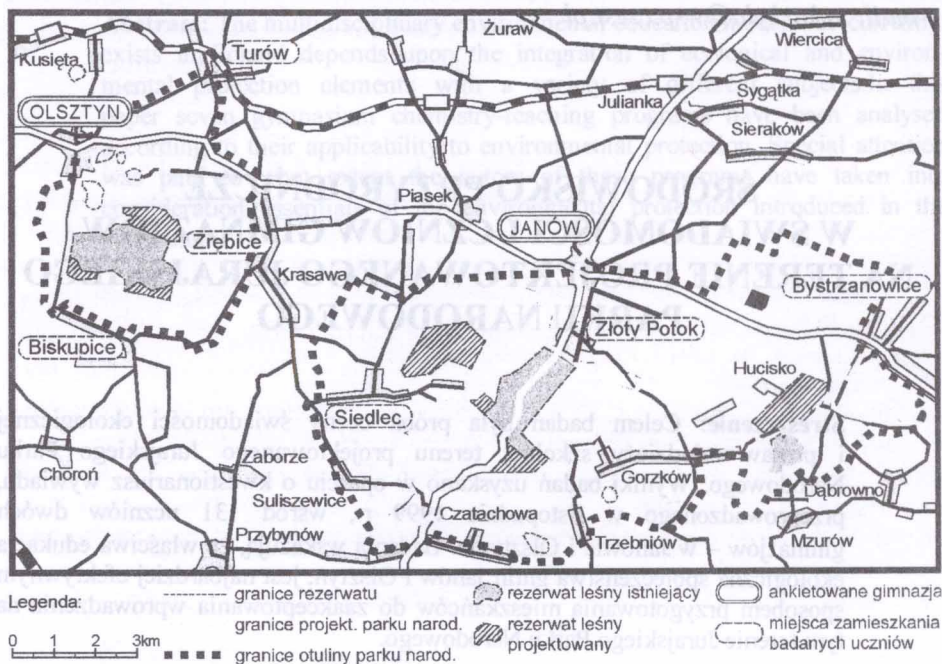
1. Cele i metody badań

Celem badań była próba oceny świadomości ekologicznej młodzieży szkolnej terenu projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego (JPN) – starano się poznać opinie młodzieży na temat zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w Polsce i w miejscu zamieszkania oraz określić postawy i działania uczniów na rzecz ochrony przyrody.

Wyniki badań uzyskano na podstawie kwestionariusza wywiadu, przeprowadzonego w listopadzie 1999 r. wśród uczniów dwóch gimnazjów – w Janowie i Olsztynie. Ogółem ankiecie poddano 131 uczniów. Kwestionariusz ankiety był wypełniany samodzielnie przez uczniów w obecności ankietera^{1,2}. Kwestionariusz ankiety zawierał 24 pytania. Pierwsza grupa pytań dotyczyła stanu środowiska przyrodniczego – oceny przez uczniów zanieczyszczenia środowiska w Polsce, głównych źródeł zanieczyszczenia środowiska, oceny

przez uczniów stanu naruszenia środowiska przyrodniczego w miejscu zamieszkania. Natomiast druga grupa pytań odnosiła się do problematyki ochrony przyrody w miejscu zamieszkania ankietowanych – działań, jakie są przez uczniów podejmowane i propozycji przedsięwzięć zwiększających skuteczność ochrony przyrody.

2. Charakterystyka terenu badań

Ryc.1. Teren projektowanego JPN ³

Teren projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego znajduje się w 73,5% na obszarze gmin Janów i Olsztyn (Ryc.1). Obecnie teren projektowanego JPN chroniony jest Parkiem Krajobrazowym Orlich Gniazd, wchodzącym w skład Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego.

W dwóch gimnazjach znajdujących się w miejscowościach Olsztyn i Janów uczy się młodzież zamieszkująca teren tych dwóch gmin.

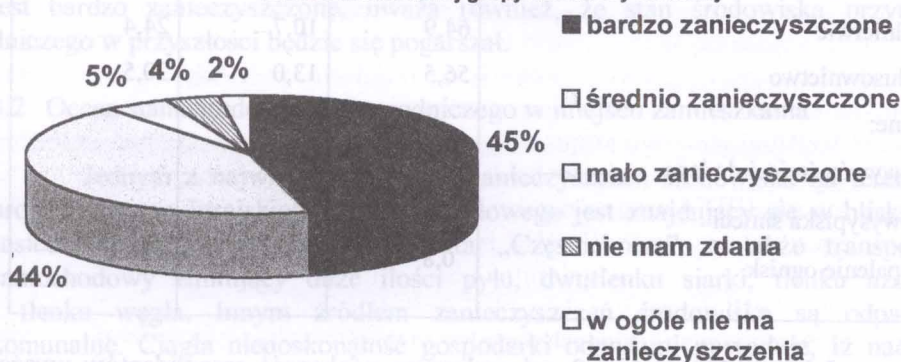
3. Omówienie wyników badań

3.1. Ocena stanu środowiska przyrodniczego w Polsce w relacji ankietowanych

Jednym z elementów oceny świadomości ekologicznej młodzieży było określenie przez badanych stanu środowiska przyrodniczego. Stan środowiska przyrodniczego w miejscu zamieszkania respondenta oceniany jest przez niego przede wszystkim na podstawie jego własnych, codziennych obserwacji, natomiast dotyczący dużych obszarów wypływa z wiedzy ekologicznej nabytej w procesie edukacji. W przypadku młodzieży szkolnej jest to wiedza nabyta w szkole⁴.

W kwestionariuszu ankiety umieszczono dwa pytania, które dotyczyły stanu i głównych zagrożeń środowiska przyrodniczego w Polsce. Stopień zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w Polsce w ocenie respondowanych uczniów ilustruje rycina 2.

Ryc.2. Stopień zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w Polsce w ocenie ankietowanej grupy młodzieży szkolnej

Ogromna większość badanych (89,3%) uważa środowisko przyrodnicze w Polsce za bardzo i średnio zanieczyszczone. Tylko nikły procent (2,3%) badanych sądzi, że środowisko w Polsce w ogóle nie jest zanieczyszczone.

Zagrożenia, które wywierają, według ankietowanych, wpływ na stan środowiska przyrodniczego w Polsce, zestawiono w tabeli 2.

Tab. 2. Zagrożenie środowiska przyrodniczego w Polsce w ocenie respondentów

Które z wymienionych zagrożeń są wyraźnie szkodliwe dla środowiska w Polsce? (w % wskazań)			
Rodzaje zagrożeń	Tak	Nie	Nie wiem
Odpady przemysłowe	84,8	3,8	11,4
Ścieki miejskie i przemysłowe	81,7	6,1	12,2
Wyrąb lasów	76,3	15,3	8,4
Motoryzacja	66,4	11,45	22,15
Stosowanie środków chemicznych w rolnictwie	64,9	10,7	24,4
Kłusownictwo	56,5	13,0	30,5
Inne:			
– wywóz śmieci do lasu	3,0	-	-
– wysypiska śmieci	1,5	-	-
– palenie ognisk	0,8	-	-

Jak wynika z tabeli 2, zdecydowana większość respondentów uważa, że odpady przemysłowe (84,8%) i ścieki miejskie i przemysłowe (81,7%) są najbardziej szkodliwe dla środowiska. Również stosowanie środków chemicznych w rolnictwie (64,9%), wyrąb lasów (76,3%) i motoryzacja (66,4%) stanowią znaczny procent wśród wskazanych przez badanych zagrożeń. Ponad połowa badanych (56,5%) uznała, że kłusownictwo stanowi zagrożenie dla środowiska, co świadczyć może o tym, iż spotykają się z tym problemem w miejscu zamieszkania.

Tylko 1,5% ankietowanych osób wskazało jako „inne zagrożenia” dzikie wysypiska śmieci. Jednak na jedno z kolejnych pytań: „Czy niedaleko (do 2km) od miejsca Twojego zamieszkania znajdują się „dzikie” wysypiska śmieci?” ponad połowa badanych (55,7%) odpowiedziała twierdząco. Młodzież spotyka się więc z problemem dzikich wysypisk, choć – jak pokazuje wcześniejsze pytanie – nie stanowi to według nich na tyle dużego zagrożenia, by samodzielnie je podać jako wyraźnie szkodliwe dla środowiska.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że nikt z badanych nie wymienił wśród innych zagrożeń dla środowiska pyłów i gazów, czyli zanieczyszczeń powietrza.

Jak wcześniej przedstawiono, ogromna większość badanych wskazała na to, że środowisko przyrodnicze w Polsce jest obecnie bardzo i średnio zanieczyszczone (łącznie 89,3%), a tylko 4,6%, że jest mało zanieczyszczone. Jednak jeżeli chodzi o opinię uczniów na temat zmian zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w Polsce w przyszłości, zdania respondentów są bardzo podzielone. 42,7% badanych uczniów odpowiedziało, że środowisko w przyszłości będzie zdecydowanie lub raczej lepsze i podobny procent badanych (43,5%), że będzie zdecydowanie lub raczej gorsze.

Dokonując analizy opinii o stanie środowiska w przyszłości ze względu na płeć, stwierdzono, że wśród badanych dziewcząt przeważała bardziej optymistyczna wizja przyszłości środowiska - 50,7% dziewcząt odpowiedziało, że będzie ono lepsze, natomiast 41,8%, że gorsze. Wśród chłopców tylko 35,7% uważało, że środowisko będzie lepsze, natomiast 50%, że gorsze.

Większość osób, które określiły, iż środowisko przyrodnicze w Polsce jest bardzo zanieczyszczone, uważa również, że stan środowiska przyrodniczego w przyszłości będzie się pogarszał.

3.2 Ocena stanu środowiska przyrodniczego w miejscu zamieszkania

Jednym z największych źródeł zanieczyszczeń środowiska na terenie projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego jest znajdujący się w bliskim sąsiedztwie zakład przemysłowy Huta „Częstochowa”, a także transport samochodowy emitujący duże ilości pyłu, dwutlenku siarki, tlenu azotu i tlenu węgla. Innym źródłem zanieczyszczeń środowiska są odpady komunalne. Ciągła niedoskonałość gospodarki odpadami powoduje, iż nadal taniej i łatwiej jest wywozić śmieci do pobliskiego lasu i wypuszczać ścieki do rowu lub rzeki.

Do niedawna poważnym problemem były również pokazy sztucznych ognia i laserów w Olsztynie. Do powietrza dostawały się wówczas tony toksycznych substancji, m.in. związki baru i strontu⁵.

Dokonując analizy oceny przez młodzież zanieczyszczenia najbliższego otoczenia (Tab. 3), stwierdzono, iż według badanych uczniów żadnego z komponentów środowiska nie można uznać za nisko zanieczyszczony. Porównując powyższe wyniki z oceną stopnia zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w Polsce, można zauważyć, iż młodzież krytycznie ocenia zarówno stan środowiska w Polsce, jak i w swoim miejscu zamieszkania. Prawdopodobnie uczniowie zdają sobie sprawę, iż miejsce ich zamieszkania znajduje się w sąsiedztwie ośrodków przemysłowych, tras szybkiego ruchu i niekontrolowanej turystyki, skutkami których są procesy degradacji i dewastacji środowiska przyrodniczego.

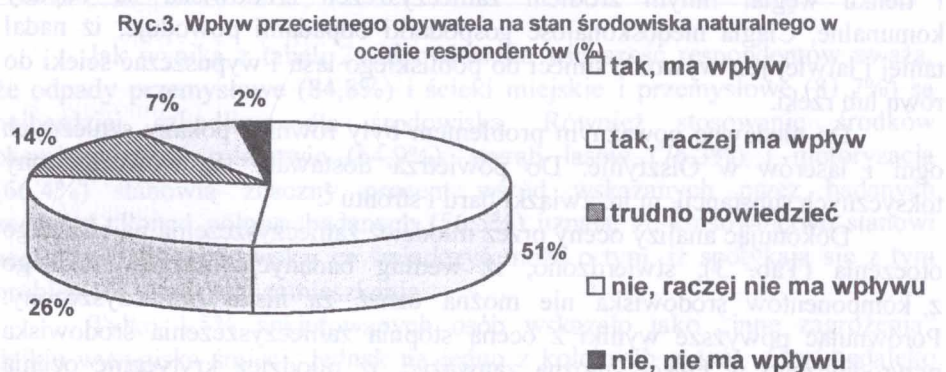
Tab. 3. Ocena stopnia zanieczyszczenia środowiska w miejscu zamieszkania

Środowisko:	Stopień zanieczyszczenia: (w % wskazań)			
	Wysoki	Średni	Niski	Nie wiem
Powietrze	9,9	27,5	50,4	12,2
Woda	19,8	29,8	39,7	10,7
Gleba	4,6	30,5	35,1	29,8
Las	21,4	36,6	26,7	15,3
Piękno krajobrazu	9,2	25,9	35,9	29,0

Wydaje się, że respondenci w tym wieku, na tym etapie kształcenia, nie są w stanie dojrzeć powiązań i wzajemnych zależności pomiędzy różnymi rodzajami zagrożeń. Jak widać na rycinie 3 woda (19,8%) i lasy (21,4%) zdaniem wielu respondentów, są w wysokim stopniu zanieczyszczone, natomiast gleba – komponent nierozzerwalnie z nimi związany, określana jest jako wysoce zanieczyszczona tylko przez 4,6% respondentów (Tab. 3)

3.3. Deklarowane działania uczniów na rzecz ochrony przyrody

Na pytanie „Czy Twoim zdaniem przeciętny obywatel ma wpływ na stan środowiska naturalnego?” (Ryc. 3) znaczny procent uczniów (77,1%) odpowiedziało „Tak” lub „Raczej tak”, a tylko niewielki procent (9,2%) odpowiedziało „Nie” lub „Raczej nie”.

Również podobny procent ankietowanych (74%) twierdząco odpowiedziało na pytanie „Czy zdarzyło Ci się zrobić coś dla ochrony środowiska?”

Osoby, które odpowiedziały, że już coś zrobiły dla ochrony środowiska, zapytano, na czym ta działalność polegała. 10,3% respondentów, mimo iż we wcześniejszym pytaniu zadeklarowało czynności prośrodowiskowe, nie potrafiło udzielić informacji o charakterze podejmowanych przez siebie działań.

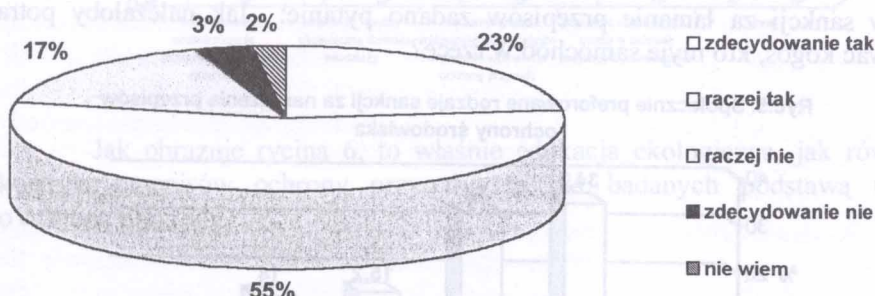
Wymienione przez respondentów formy działań ujęto w następujące grupy czynności:

a) sprzątanie lasów i okolic	78,2% wskazań
b) wpłacanie pieniędzy na składki	8,7% wskazań
c) sadzenie i podcinanie drzew	6,5% wskazań
d) dokarmianie i pomoc chorym zwierzętom	3,3% wskazań
e) działalność w LOP	1,1% wskazań
f) zbiórka makulatury	1,1% wskazań
g) propagowanie ochrony środowiska wśród kolegów i koleżanek	1,1% wskazań

Młodzież zdaje sobie sprawę z konieczności „pomocy” przyrodzie. Jednak na pytanie „Czy działasz w jakiejś organizacji na rzecz ochrony przyrody?” duży procent badanych (73,3%) odpowiedział przecząco. Pozostali potwierdzili przynależność do Ligi Ochrony Przyrody. Liga Ochrony Przyrody, jako że jest to najbardziej rozpowszechniona w szkołach organizacja na rzecz ochrony przyrody najczęściej była wskazywana przez ankietowanych uczniów.

W związku z tym pytaniem sformułowano kolejne: „Czy chciałbyś działać w organizacji na rzecz ochrony przyrody?”. Uzyskane odpowiedzi przedstawia rycina 4.

Ryc.4. Chęć udziału uczniów w organizacjach na rzecz ochrony przyrody

Duży procent badanych (78,2%) opowiada się za udziałem w organizacjach na rzecz ochrony przyrody. Wysoka chęć udziału w organizacji proekologicznej nie pokrywa się więc z rzeczywistym zaangażowaniem w prace takiej organizacji. Być może oczekiwania uczniów nie są spełniane przez istniejące w szkole lub jej okolicach organizacje o charakterze prośrodowiskowym.

3.4 Deklarowane działania uczniów przeciwko ochronie przyrody

Poznanie stosunku uczniów do nakazów i zakazów na terenie przyszłego Jurajskiego Parku Narodowego być może wykluczy przyszłe nieporozumienia i ukierunkuje przyszłe działania ekologiczne na określone cele i zadania z tym związane.

W kwestionariuszu umieszczono pytanie: „Czy zdarzyło Ci się świadomie naruszyć przepisy ochrony środowiska?” Odpowiedzi ilustruje tabela 4.

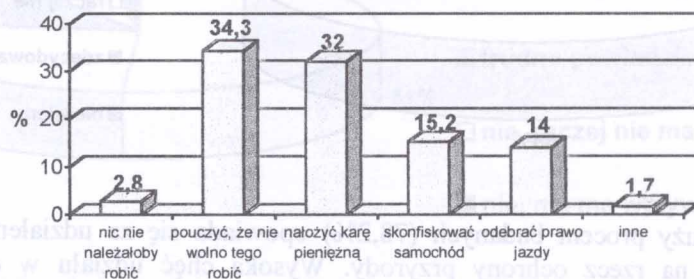
Tab. 4. Stosunek respondentów do przepisów ochrony środowiska [w procentach]

Czy zdarzyło ci się świadomie naruszyć przepisy ochrony środowiska? (%)	
Tak	11,5
raczej tak	18,4
raczej nie	48,8
nie	19,8
brak odpowiedzi	1,5

Większość badanych (68,6%) odpowiedziała, że nie łamie świadomie przepisów, 29,9% badanych przyznało się do naruszenia przepisów ochrony środowiska.

W celu poznania nieformalnie funkcjonujących w społeczności systemów sankcji za łamanie przepisów zadano pytanie: „Jak należałoby potraktować kogoś, kto myje samochód w rzece?”

Ryc.5. Społecznie preferowane rodzaje sankcji za naruszenie przepisów ochrony środowiska

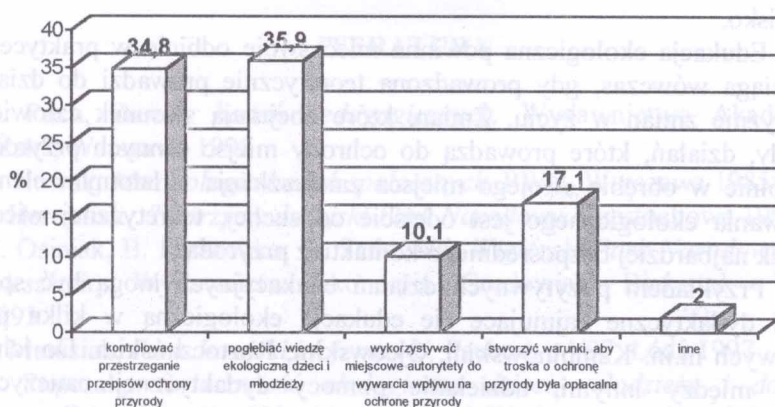
Analiza danych zawartych na Ryc. 5 wskazuje, iż według uczniów podstawową formą sankcji za naruszenie regulaminu jest pouczenie, że określonych działań nie należy czynić (34,3%). Drugą co do wielkości formą

sankcji jest nałożenie kary pieniężnej (32%). W kategorii „inne” dominowały odpowiedzi, aby myjących samochodów w rzece: ukarać pracą społeczną, wezwać policję, postawić zakaz.

Tylko 2,8% ankietowanych stwierdziło, iż w przypadku naruszenia przepisów ochrony środowiska nic nie należałoby robić. Świadczy to o dużym szacunku ankietowanej młodzieży do otaczającego ich środowiska przyrodniczego i dużej wrażliwości na fakt działania przeciw niemu.

Określono, iż młodzież zdaje sobie sprawę z ogromnej i ważnej roli, jaką pełni edukacja ekologiczna. Na pytanie, „Co Twoim zdaniem należałoby zrobić, aby mieszkańcy terenu projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego troszczyli się o ochronę przyrody?”, największy procent badanych (35,9%) wskazało na pogłębianie wiedzy ekologicznej dzieci i młodzieży w zakresie zachowań proekologicznych (Ryc.6).

Ryc.6. Sposoby działań mających na celu zwiększenie troski mieszkańców terenu przyszłego Jurajskiego Parku Narodowego o ochronę przyrody (%)

Jak obrazuje rycina 6, to właśnie edukacja ekologiczna, jak również kontrola przepisów ochrony przyrody, są dla badanych podstawą troski o ochronę przyrody.

4. Dyskusja

Celem badań była próba oceny świadomości ekologicznej młodzieży szkolnej na terenie projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego. Uczniowie ci w przyszłości będą podejmować wiele decyzji, także tych dotyczących projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego. Być może właśnie oni wpłyną na to, czy ten park w ogóle powstanie.

Rzeczą niezwykle ważną jest więc to, aby już teraz rozpocząć odpowiednią edukację ekologiczną dzieci i młodzieży na terenie projektowanego parku narodowego i jego okolic. Świadomość ekologiczna jednostki rozwija się, kształtuje i umacnia w dużej mierze na podstawie przekonań i poglądów, te zaś mogą istnieć w świadomości jednostki dopiero wówczas gdy posiada ona odpowiedni zasób informacji, faktów i zdarzeń, rozumie ich istotę i przejawia zainteresowanie nimi ⁶. W przypadku prezentowanej grupy respondentów dobrze prowadzona edukacja ekologiczna może przynieść szczególne efekty gdyż, jak wskazują wyniki prezentowanych badań, jest to najskuteczniejsza, według uczniów, metoda na zwiększenie troski mieszkańców o otaczające je środowisko.

Edukacja ekologiczna powinna mieć swoje odbicie w praktyce. Swój sens osiąga wówczas, gdy prowadzona teoretycznie prowadzi do działań na płaszczyźnie zmian w życiu. Zmian, które obejmują stosunek człowieka do przyrody, działań, które prowadzą do ochrony miejsc cennych przyrodniczo, szczególnie w obrębie swojego miejsca zamieszkania ⁷. Istotnym elementem wychowania ekologicznego jest odejście od suchej, teoretycznej wiedzy na rzecz jak najbardziej bezpośredniego kontaktu z przyrodą.

Przykładem pozytywnych działań edukacyjnych mogą być specjalne ośrodki dydaktyczne zajmujące się edukacją ekologiczną w kilku parkach narodowych m.in. Kampinowskim, Ojcowskim, Roztoczańskim. Do ich zadań należy, między innymi, udzielanie pomocy dydaktycznej nauczycielowi, organizowanie i obsługa ścieżek dydaktycznych, organizowanie w okresie wakacji i ferii obozów młodych przyrodników połączonych zarówno z zajęciami w pracowni jak i z obserwacjami w terenie ⁸.

Ważnym zadaniem edukacji ekologicznej mieszkańców terenu projektowanego JPN wydaje się przede wszystkim rozbudzenie w ich świadomości wartości środowiskowych tego obszaru. Ankietowani uczniowie nie zauważają bowiem dużych różnic w zanieczyszczeniu środowiska przyszłego JPN na tle środowiska Polski. Może to stwarzać zagrożenie dla poparcia inicjatywy objęcia tego terenu ochroną poprzez park

Wskazywanie przez gimnazjalistów na zanieczyszczenie wielu komponentów środowiska w najbliższej okolicy pokazuje, że wymaganych jest wiele działań mających na celu poprawienie jakości środowiska. Tworzenie parków narodowych powinno być bowiem powiązane z równoległym

i kompleksowym rozwiązaniem zasadniczych problemów ochrony środowiska przyrodniczego. Zupełny brak rozwiązań lub tylko częściowe rozwiązania powodują obniżenie prestiżu parku narodowego w oczach mieszkańców jako obiektu narodowego.

Uczniowie wskazują iż przeciętny obywatel ma wpływ na stan środowiska przyrodniczego i określają swoje działania na rzecz ochrony przyrody. Bardzo negatywnym zjawiskiem jest więc niedocenywanie lub wręcz lekceważenie mieszkańców podczas tworzenia parków narodowych. Wprowadzanie zmian bez wcześniejszego uświadomienia i przygotowania, nie dbając o porozumienie z zainteresowanymi może wywołać opór wśród mieszkańców, których te zmiany dotyczą.⁹ Mieszkańców, którymi są także uczniowie gimnazjów.

Podziękowania

Autorki dziękują prof. dr hab. Andrzejowi Sadowskiemu z Uniwersytetu w Białymstoku za udostępnienie ankiety.

LITERATURA

1. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998
2. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985
3. J. Hereźniak, *Tworzymy Jurajski Park Narodowy*, Częstochowa 1996
4. T. Osiniak, B. Poskrobko, A. Sadowski, *Wigierski Park Narodowy a jego mieszkańcy*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok – Kraków 1993
5. J. Matusiak, *Park Jurajski i fajerwerki*, Psubraty, 4/97, Łódź 1997
6. J. Frątczak, *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1995
7. G. Bożek, *Jesteśmy z jednej Ziemi*, Wychowanie i edukacja ekologiczna dzieci i młodzieży, SKA „Kaktus”, Krosno 1998
8. T. Gałczyńska, *Ten piękny tajemniczy świat*, Edukacja ekologiczna w przedszkolu, UNEP/GRID, Warszawa 1997
9. A. Górecki, M. Dróždź, R. Najder, *Gorczański Park Narodowy a mieszkańcy jego otuliny*, Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody, 17.1: 73-92, Białowieża 1998

Magdalena Dróždź-Korbyła, Justyna Walenta

Natural environment in awareness of the schoolchildren of planed Jurassic National Park

Abstract: The aim of the research was the attempt to estimate the ecological awareness and the attitude of the schoolchildren inhabiting the area of the future Jurassic National Park. The results of the experiment are based on the survey conducted among 131 schoolchildren from two gymnasiums: in Janów and in Olsztyn. Appropriate ecological education in Janów and Olsztyn communities seems to be an preparing the inhabitants to accept the future Jurassic National Park.